

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לא, תש"מ



האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

וכן בכ"י של סידור רס"ג, פמצויץ בחילופי נוסחאות של הסידור, עמ' קיב. ומשער אני, שגרסה זו באה לפתור את הקושי שבהיעדר התאם תחבירי, וסיוע לכך אני מוצא בגרסה: "וכתוב בהם חק שמירת שבת" — כך בסידור קורפו, פ"י פרסי héb. 606, עמ' 14; במחזור רומניה (קושטא 1574) ובסידור פפא (קלעא/קרים 1735).

ראובן סיוון

בן־יהודה, י"ל גורדון והרחבת הלשון

ב'הצבי, עתון שבועי לחדשות, לספרות ומדע הלשון, ועניני המדינות' מיום ט' בתמוז אלף ותתכה לחורבן (תרנ"ז), במדור 'הלשון, המלחמה על ה"מרחיבים"' מוסיף העורך, א' בן־יהודה, להתפלמס עם מתקיפי בעלי 'הלשון הירושלמית' (ראה קונטרס ב' של 'לשוננו לעם') ומעלה על נס את לשון הפייטנים וחכמי ימי הביניים:

'... וכאשר באו הפייטנים ויחפצו לתת ארשת שפתים למחשבות ומושגים חדשים לא שאלו שאלות אם מותר להרחיב הלשון. הלשון הזאת שכתבו היתה לשונם הטבעית, ועשו בה כאשר יעשו כל בעלי לשון טבעית, ויצרו להם מלות. אם טובות ואם רעות, אם יפות או מכוערות, אם על פי דקדוק הלשון או אין — זאת שאלה אחרת. אך יצר יצרו ובנו מלים למאות, וכפרט ענק הפייטנים הקליר, אשר דמיונו החזק, המבהיל, הנורא, היה מתחנק בתוך הגבול הצר של לשוננו, וישבר ויפוצץ את הבריחים והמסגורים, ויחצב לא אבני גזית,

כאשר עשו הפיטנים הספרדים אחריו, אלא סלעים עצומים, כבדים, חדודים, לפי מדת רעיוניו ותכונתם.

וכמוהם עשו כל הפיטנים וגם המשוררים הבאים אחריהם, למן רבי סעדיה גאון ורבי שמואל הנגיד ורבי יהודה הלוי ומשה בן עזרא ועד עמנואל הרומי. איש מהם לא פקפק מלבנות בנינים חדשים ואף להכניס מלים חדשות לגמרה לקוחות מלשון ערבית, וכמו שכתב בצדק הר"ז שטרן [ר' שלמה זלמן שטרן פוכב-טוב, תקס"ז-תרמ"ג, חוקר עברי. ראה עליו בלקסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים לג' קרסל, חלק ב', עמ' 920], מוציא לאור את תשובות תלמידי מנחם בן סרוק דונש בן לברט ב"המבוא לקורות לשון עברית" (בשנת תרכח) לאמר:

"ובכל זמן השתדלו חכמי ישראל להעשירה (את לשון עברית) במלים ובסגנון דבורם כפי התחלפות דרכי נמוסיה והנהגותיה ותהלוכות המדיניות וממשלת השרים והפחים. כמו שמצאנו בדור המעתיקים מלשון ערבית לעברי איך החזיקו בה ובנו להם לצרכיהם גזרות ובנינים חדשים והרבו מליה".

כך היה הדבר נוהג כל הימים שלשון עברית היתה להשתמש בה לשונם הטבעית. רק בדור "המאספים" [קובצי 'המאסף' יצאו מראשית תקופת ההשכלה במשך כ-45 שנה, בהפסקות רבות וארוכות, תקמ"ד, 1784-תקפ"ט, ר"ס 1829-ר"ס] נהיתה חדשה בישראל.

פאן עובר הכותב להתקפה על לשון ה'השכלה':

לשון עברית נהיתה אז לשון מלאכותית. רוב הכותבים בה לא כתבו מפני הצורך לכתב, כי רבם ידעו והשתמשו בלשון גרמנית לכל צרכיהם, ובלשון עברית כתבו רק לשמה, למען כתב עברית. ומפני שהתנועה ההיא היתה כעין פעולה נגדית (ראקציון בלעז) לספרות הרבנית וסגנונה, אשר היה בימים ההם באמת בלי כל יפי ונעם, גזרו המליצים ההם כי אין לשון עברית אלא מה שיש בתנך, ובוה גזרו "בטול היש" על פרי עבודת רוח ישראל במשך כמעט אלפים שנה, ויעשו את לשון עברית לא לשון טבעית של אנשים טבעים, אלא למשחק של "פחדנים" של עושי "קונצים" של "משורי שורא" [לוליינים], של מרקדים על חבל. הם החמירו על עצמם לא להשתמש אלא

בהמלים של תנך, ומדקדקי העת ההיא גזרו גזרה כי אין לנו רשות לבנות שום פעל, שום בנין שלא בא בתנך! לשון כזאת, דלה צרה, מתה באמת, יכלה להספיק רק ל"מליצים", לסופרים רחוקים מהחיים כרחוק לשונם מלשון חיה.

פאן עובר הפותב לתחיית הלשון ולשבחי הלשון החיה:

אך עם התנועה הלאמית החלה גם לשוננו לשוב מעט מעט למה שהיתה מקדם, לשון טבעית לבני אדם טבעים. ומי שהגיע להמעמד הזה לא יכול לא להרגיש שנית את "קצר הלשון" והצרך הגמור להרחיבה. ועבדכם הכותב את השורות האלה החל לעבד בזה. והארי שבחבורת הסופרים אז, הריל"ג [ר' יהודה ליב גורדון], בעצמו ובכבודו, שבדאי לא היה מה"זמזומים", כמו שנהגו שומרי טהרת לשוננו הקדושה לכנות בזלזול את ה"מרחיבים", — הסכים על ידו. ובצאת ספר "ארץ ישראל" [בתרמ"ג] שבו באו כבר הרבה מלים חדשות, [ראה 'מחיי המלים' קכח. גָּבֶס, לשוננו לעם רלז תשל"ג] כתב הריל"ג למחברו במכתב פרטי לאמר:

"בארץ ישראל נוכל להחיות את שפתנו תחיה גדולה ולהעשירה עשר רב." וב"בינה בספרים" בהמליץ (תרמ"ג גליון כז) בדברו על הספר הזה כתב לאמר:

"חכמי לב היושבים בארץ אבותינו יוכלו להרחיב את שפתנו במלות לקוחות משפת ערבית. מלות אשר במקורן ושרשן הן משתפות לשתי הלשונות האחיות עברית וערבית, אפס כי בשפת ערבית הוראתן ושמושן מבוררים ומסמנים יתר [= יותר] יען שפה חיה היא וטעמה עמד בה, ואין ספק כי במלות כאלה היו משתמשים גם אבותינו בזמנם באותם מיני שמוש משתמשים בהם הערבים גם עתה. והאלך מקור נאמן וחי לתחית השפה, מקור אשר לא יוכלו להשתמש בו חכמי הלב היושבים בחוץ לארץ וכו'. וכאלה הן המלים אשר מצאנו בעלה הראשון מספר 'ארץ ישראל' לבן יהודה" [שם בהקדמה אומר אב"י: והנה מצא ימצא הקורא בחלק הראשון ועוד הרבה מזה בחלק השני מלות חדשות בשפתנו אשר לקחתי משפת ערבית אחותה הדומה לה, כי חשב אחשבה אשר רק בזאת נצליח באמת להחיה את שפתנו ולרפא אותה

מנגע מלות החדשות אשר אין להן כל תמונה עברית וכל רוח שפת עברית, אשר בנון רבים מסופרינו לפי רוח שפת אשכנזית ורוסית... ובהערה מביא הפותב דוגמאות למלות חדשות פאלה, ובהן: טרי על דבר מאכל אשר לא נשחת עוד כמו ביצה טריה... ג'ס על אבן הגיר הרכה והלבנה, ובתלמוד גפסיס, וצ'וע על החיה הנקראת השפות אחרות היאנה].

ובהמשך מוסיף אב"י להיתלות ביל"ג:

וכאשר יצא לאור ספר "משנת עולם קטן" לדר' שרשבסקי כתב הריל"ג ב'בינה בספרים' בהמליץ תרמ"ו גליון כ"ד הדברים האלה:
"קוראי מכתב עתנו יודעים כי לפני שנים אחדות, כשהחלה בקרבנו התשוקה להחיות את ערמות עפר אדמת קדשנו השוממות ע"י קולוניות ועובדי אדמה מבני ישראל, באותו זמן עצמו התעוררו משכילי עמנו להחיות גם את עצמות שפתנו היבשות ולפחת בה רוח חיים כפי מה שאפשר, אז אמרנו, כי המלאכה הזאת תוכל להעשות רק באה"ק [פארץ הקודש] לפי ששפת ערבית המתהלכת שם בארץ קרובה ברוחה ובתכונתה לשפת עברית וע"י זה תוכל רוח שפתנו לפעם את סופרינו באה"ק ולחדש נעוריה יתר מאשר בארצות פזורינו, אשר שם למדו הסופרים לחשב ולנאם נאום בלשון עם ועם. בראשנה הראה לנו אות לטובה על אמתות הדעה הזאת הסופר בן-יהודה בספרו "ארץ ישראל" ואח"כ במ"ע [= במכתב עתי] 'הצבי' הנכתב על טהרת הקדש. " אלה דברי ראש משוררי דורנו על ה"מרחיבים המרחיבים", על "זמזומינו"! מה תאמרו על זה, אדונינו המטהרים שומרי משמרת לשוננו הקדושה? הגם הריל"ג ב"מחריבי" לשוננו, "בזמזומינו"?

נראה ש'זמזומים' (ראה דברים ב, כ), הפינוי הלגלגני על בן-יהודה וחבריו, יסודו באחד מחידושי הלשון הראשונים של א' בן-יהודה, הפועל זמזם, שחודש בתרמ"ב. ראה על כך ב'מחיי המלים' קכח, לשוננו לעם, תשל"ג.